

Aleksander SrebrakowskiORCID: 0000-0001-5812-6827
aleksander.srebrakowski@uwr.edu.plUniwersytet Wrocławski
Instytut Historyczny**Na wspólnych ścieżkach historii i prawa. Działalność naukowo-badawcza Adama Basaka (1934-2025)**

DOI: 10.34739/doc.2025.22.28

Historia jest dziedziną nauki, gdzie jej badacze stają się czasem jednocześnie przedmiotem badania. Taka sytuacja ma miejsce między innymi w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego. W latach 80. XX w. zebrana była w nim kadra naukowa oraz studenci, którzy mieli znaczący wkład we współczesną historię Polski. Do grupy takich osób należy zaliczyć dr. Adama Basaka¹, specjalistę w zakresie historii powszechnej i prawa. W pamięci studentów z tamtych czasów pozostał on bardzo surowym egzaminatorem, u którego składano ostatni egzamin w czasie studiów z zakresu historii powszechnej po II wojnie światowej, oraz skrupulatnym i dociekliwym wykładowcą i moderatorem w dyskusjach. To dzięki jego zajęciom studenci zaczęli rozumieć, że w procesie historycznym ważne są najdrobniejsze szczegóły, szczególnie jeśli chodzi o wszelkie dokumenty prawne.

Adam Jerzy Basak urodził się 3 grudnia 1934 r. w Bielicach (powiat Nowe Miasto), w rodzinie nauczycielskiej. W listopadzie 1939 r. jego ojciec został aresztowany i zamordowany przez Niemców. Po tym wydarzeniu matka z dziećmi przeniosła się do Chełmży, gdzie rodzina spędziła okupację. Tam też Adam Basak po zakończeniu wojny ukończył szkołę podstawową (1947) oraz zdał maturę (1951). Jako uczeń Liceum Ogólnokształcącego w Chełmży założył razem z kolegami organizację konspiracyjną pod nazwą Demokracja Polska², „której celem było odzyskanie suwerenności i budowa demokra-

¹ Miał on drugie imię Jerzy, ale nie stosował go w pracy naukowej.

² W organizacji występował pod pseudonimem „Wilk”.

tycznego państwa poprzez samokształcenie, w decydującym momencie walka zbrojna”³. W akcie oskarżenia podano, że „przeprowadzał zebrania konspiracyjne, na których omawiał formy i metody dalszej działalności” oraz „przechowywał bez zezwolenia władz pistolet”⁴. Po zlikwidowaniu organizacji w połowie lipca 1951 r., wyrokiem Sądu Wojskowego w Bydgoszczy z dnia 19 grudnia 1951 r. został skazany na cztery lata pobytu w więzieniu, na podstawie art. 87, w związku z artykułem 86 Kodeksu Karnego Wojska Polskiego⁵. Karę odbywał kolejno w Zakładach Karnych w Toruniu, Koronowie, Sosnowcu, a od stycznia 1953 przeniesiony został do Kopalni Węgla Kamiennego Sosnica. Na mocy amnestii 13 lutego 1953 r. został zwolniony⁶.

Po opuszczeniu więzienia przez krótki czas mieszkał i pracował w Chełmży, a następnie przeniósł się do Wrocławia, z którym pozostał związany do końca życia. W tym mieście początkowo podjął pracę (XI 1953–IX 1954) w Dyrekcji Państwowych Szpitali Klinicznych, a następnie od września 1954 r. rozpoczął studia na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego, które ukończył 26 czerwca 1958 roku⁷. Praca magisterska pt. *Misja Haldona z lutego 1912 r.*⁸ oraz złożony egzamin magisterski zostały ocenione

³ M. Olejniczak, *Basak Adam Jerzy*, [w:] *Encyklopedia Solidarności*, encysol.pl/es/encyklopedia/biogramy/15047,Basak-Adam-Jerzy.html (data dostępu: 8.12.2025).

⁴ *Adam Jerzy Basak*, [w:] *Katalog Żołnierzy Wyklętych. Lista Wyklętych.pl*, <https://listawyklętych.pl/katalog/basak-adam-jerzy/> (data dostępu: 8.12.2025).

⁵ Art. 87. Kto czyni przygotowania do popełnienia przestępstwa, określonego w art. 85 lub 86, podlega karze więzienia; Art. 86. § 1. Kto usiłuje przemocą usunąć ustanowione organa władzy zwierzchniej Narodu albo zagarnąć ich władzę, podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 5 albo karze śmierci. § 2. Kto usiłuje przemocą zmienić ustrój Państwa Polskiego, podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 5 albo karze śmierci. *Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r. Kodeks Karny Wojska Polskiego*, „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” z 30 września 1944, Nr 6, Poz. 27, s. 43.

⁶ Należy podkreślić, iż w późniejszym okresie nie zaprzestał działań na rzecz odbudowy systemu demokratycznego w Polsce i podejmował szereg inicjatyw w tym zakresie. W 1956 r. był współautorem apelu do studentów w związku z wydarzeniami na Węgrzech, w 1968 r. uczestniczył w strajku na Uniwersytecie Wrocławskim, we wrześniu 1980 r. utworzył i został przewodniczącym Koła NSZZ „Solidarność” w Instytucie Historycznym, wszedł też w skład Komisji Zakładowej UW r, po wprowadzeniu stanu wojennego, w latach 80. działacz podziemia, m.in. współredaktor podziemnego czasopisma „Dziś i Pojutrze”. M. Olejniczak, *Basak Adam...*

⁷ *Basak Adam* (teczka osobowa), Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, Sygn. AU – 224/1883, k. 5.

⁸ Tytuł pracy podano w kształcie, w jakim figuruje na dyplomie magisterskim. Inicjator misji, brytyjski sekretarz stanu ds. wojny, w rzeczywistości nazywał się Richard Burdon Haldane, 1 wicehrabia Haldane. Celem misji w dniach 8-9 lutego 1912 r. było powstrzymanie wyścigu zbrojeń na morzu między Cesarstwem Niemieckim i Wielką Brytanią. Ze względu na diametralnie przeciwstawne cele obu stron misja skończyła się fiaskiem. P. Szlanta, „*Nasza przyszłość leży na morzu*”. *Wewnętrzne i zewnętrze*

bardzo dobrze. Po ukończeniu studiów historycznych Adam Basak od razu rozpoczął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego (ukończył je w 1962 r.), jednocześnie podjął pracę zarobkową. Początkowo przez rok był instruktorem w Towarzystwie Wiedzy Powszechnej we Wrocławiu (1958/1959), następnie przez kolejne dwa lata nauczycielem w szkołach podstawowych. Wreszcie we wrześniu 1961 r. został zatrudniony jako asystent w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Wrocławskiego⁹.

Jeszcze przed zatrudnieniem na uniwersytecie ukazał się pierwszy naukowy artykuł Basaka poświęcony prawnym kwestiom granicy na Odrze i Nysie¹⁰. Przez prawie całą dekadę lat 60. kolejne jego publikacje obejmowały głównie recenzje i sprawozdania. Wynikało to z tego, że autor większość czasu poświęcał przygotowaniu rozprawy doktorskiej, którą ostatecznie obronił 11 listopada 1966 r. na Wydziale Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego. Kolejne dwa lata zajęło mu przygotowanie pracy do druku, co wiązało się z licznymi uzupełnieniami źródłowymi oraz pracą nad weryfikacją tłumaczenia na język angielski¹¹. Praca doktorska Adama Basaka pt. *Uchwały Organizacji Narodów Zjednoczonych w świetle orzecznictwa Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości*, w 1967 roku została wyróżniona nagrodą Ministra Edukacji Narodowej III stopnia. Natomiast jej drukowana wersja w języku angielskim opublikowana została w 1969 r. nakładem Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego¹².

Od momentu uzyskania doktoratu, poza recenzjami, częściej zaczął publikować prace o charakterze monograficznym, poświęcone zagadnieniom historyczno-prawnym. Były to m.in. publikacja na temat stosunku rewolucyjnej Rosji do prawa międzynarodowego¹³, praca o doktrynalnych aspektach decyzji konferencji wersalskiej w sprawie zachodniej granicy Polski¹⁴ czy artykuł o stosunku nowo-

uwarunkowania rozbudowy floty niemieckiej w latach 1898-1912, „Studia Maritima” 2017, vol. XXX, s. 42.

⁹ Basak Adam (teczka osobowa)..., k. 2 i k. 283.

¹⁰ A. Basak, *Granica na Odrze i Nysie w świetle umów międzynarodowych z okresu II wojny światowej*, „Studencki Przegląd Historyczny” 1960, nr 2, s. 1-17.

¹¹ Basak Adam (teczka osobowa)..., k. 141.

¹² A. Basak, *Decisions of the United Nations Organs in the Judgments and Opinions of the International Court of Justice*, Wrocław 1969.

¹³ A. Basak, *Stosunek Rosji radzieckiej do prawa międzynarodowego w latach 1917-1924*, [w:] *Z badań nad wpływem i znaczeniem rewolucji rosyjskich 1917 roku dla ziem polskich*, red. H. Zieliński, Wrocław 1968, s. 90-123.

¹⁴ A. Basak, *Argument etnograficzny przy rozstrzygnięciu sprawy granicy polsko-niemieckiej na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 roku*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1968, nr 4, s. 527-560.

powstałych państw Azji i Afryki do Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości¹⁵. Ciekawym przyczynkiem dla tego okresu działalności naukowej Adama Basaka jest przetłumaczenie na język polski jednego z artykułów Normana Daviesa, który w tamtym czasie jeszcze nie był znany szerszemu kręgowi czytelników¹⁶.

Z początkiem lat 70. dotychczas dość rozproszone zainteresowania badawcze, zostały skoncentrowane w jednym kierunku. W wyniku dyskusji, jakie prowadził Adam Basak na seminarium prof. Karola Wolfke¹⁷, zdecydował się skupić na problemie karania niemieckich (hitlerowskich) zbrodniarzy wojennych¹⁸. Niestety z czasem okazało się, że w efektywnej pracy nad niniejszym zagadnieniem przeszkodziła dawna działalność w konspiracji patriotycznej. W latach 1975-1989 starania Adama Basaka o wyjazd do zachodnich Niemiec, do tamtejszych archiwów pozostały bezowocne. Jak uzasadniano: „w miejscu pracy prezentuje niewłaściwą postawę polityczną”, w związku z czym był negatywnie opiniowany na wyjazdy zagraniczne przez KW PZPR we Wrocławiu, a Służba Bezpieczeństwa w związku z tym wydawała postanowienie o zastrzeżeniu dotyczącym możliwości opuszczania kraju¹⁹. Dopiero w 1989 r., a to i tak głównie dzięki pomocy prywatnych osób z Niemiec, otrzymał trzymiesięczne stypendium Fundacji Friedricha Eberta, pozwalające przeprowadzić kwerendy archiwalne w Koblencji, Norymberdze i Monachium. Wspomniane trudności sprawiły, że ostatecznie nie doszło do przygotowania pełnej monografii poświęconej karaniu niemieckich zbrodniarzy wojennych. Materiały przygotowywane przez autora ukazywały się teraz częściami w postaci artykułów. Co więcej, poprzedni bardzo ambitny projekt badawczy z powodów praktycznych został zawężony do zagadnienia „Zamachy na istnienie grup ludzkich w świetle praktyki kodyfikacyjnej oraz orzecznictwa w sprawach hitlerowskich zbrodni wojennych”. Niestety autorowi nie udało się ostatecznie

¹⁵ A. Basak, *Stanowisko państw afro-azjatyckich wobec Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1970, no 125 „Prawo” XXXII, s. 9-21.

¹⁶ N. Davies, *Wielka Brytania a plebiscyt cieszyński*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1972, nr 1, s. 139-165.

¹⁷ Karol Wolfke (1915-2015) polski prawnik związany z Uniwersytetem Wrocławskim specjalista z zakresu międzynarodowego prawa publicznego.

¹⁸ *Basak Adam* (teczka osobowa)..., k. 141.

¹⁹ *Ibidem*, k. 90; *Adam Jerzy Basak*, [w:] *Katalog Żołnierzy...*

ukończyć także tej monografii, a jedynie przedstawić część ustaleń w szeregu artykułów²⁰.

Omawiając dorobek badawczy Adama Basaka, należy koniecznie wspomnieć o dwóch publikacjach. Pierwsza z nich to wybór tekstów źródłowych do historii powszechnej po II wojnie światowej²¹. W 1989 r., kiedy pojawiła się ta publikacja, w Polsce brakowało materiałów źródłowych poświęconych nie tylko dwudziestowiecznej historii Polski, ale także i świata. Zredagowany przez Adama Basaka i Tadeusza Marczała tom był bardzo pomocną publikacją nie tylko w tamtym czasie, kiedy zaczęliśmy wypełniać tzw. białe plamy, ale spełnia swoją rolę do dzisiaj. Drugą publikacją jest niewielkiej objętości książka, która wprowadziła do obiegu naukowego bardzo ważne, a powszechnie mało znane zagadnienie. Mowa tu o sprawie katyńskiej na procesie norymberskim²². Książka w sposób rzeczowy opisuje problem próby przypisania Niemcom zbrodni katyńskiej przez ra-

²⁰ A. Basak, *Odpowiedzialność za deportacje i stosowanie pracy przymusowej w wyrokach trybunałów norymberskich*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 1975, T. II, s. 217-254; A. Basak, *Problem ludobójstwa „kulturalnego” a spór polsko-rosyjski o kwalifikację prawną zbrodni katyńskiej*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2009, nr 2-3, s. 429-434; A. Basak, *Zalogi hitlerowskich obozów koncentracyjnych przed amerykańskim trybunałem w Dachau*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2002, T. XXV, s. 263-331; A. Basak, *Zalogi hitlerowskich obozów koncentracyjnych przed amerykańskim trybunałem w Dachau (cz. II)*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2003, T. XXVI, s. 439-487; A. Basak, *Zalogi hitlerowskich obozów koncentracyjnych przed amerykańskim trybunałem w Dachau (cz. III)*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2004, T. XXVII, s. 429-465; A. Basak, *Zalogi hitlerowskich obozów koncentracyjnych przed amerykańskim trybunałem w Dachau (cz. IV)*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2005, T. XXVIII, s. 461-492; A. Basak, *Zalogi hitlerowskich obozów koncentracyjnych przed amerykańskim trybunałem w Dachau (cz. V)*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2007, T. XXIX, s. 269-293; A. Basak, *Zbrodnie na mieszkańcach terenów okupowanych. Podstawy karania w świetle wyroków amerykańskich i brytyjskich trybunałów wojskowych (1945-1947)*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2009, T. XXXI, s. 121-166; A. Basak, *Buchenwaldzki dylemat Moskwy i jego polityczno-doktrynalne tło*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2012, T. 34, nr 4, s. 7-33; A. Basak, *Byli więźniowie w ogniu krzyżowych pytań. Uwagi na marginesie procesów przed amerykańskim Trybunałem Wojskowym w Dachau*, [w:] *Polska leży na Zachodzie. Studia z dziejów Polski i Europy dedykowane Pani Profesor Teresie Kulak*, red. W. Wrzesiński, M. Masnyk, K. Kawalec, Toruń 2011, s. 187-196; A. Basak, *Konrad Morgen i początek śledztwa w sprawie nadużyć w SS*, [w:] *Śląsk, Polska, Niemcy na przestrzeni wieków. Studia historyczne ofiarowane profesorowi Mieczysławowi Paterowi w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. T. Kulak, Toruń 2008, s. 59-68.

²¹ *Wybór tekstów źródłowych do historii powszechnej po II wojnie światowej, t. 1 1945-1955, Część 1*, oprac. A. Basak, T. Marczał, Wrocław 1989; *Wybór tekstów źródłowych do historii powszechnej po II wojnie światowej, T. 1 1945-1955, Część 2*, oprac. A. Basak, T. Marczał, Wrocław 1989.

²² A. Basak, *Historia pewnej mistyfikacji. Zbrodnia katyńska przed Trybunałem Norymberskim*, Wrocław 1993.

dzieckich sędziów z Norymbergi. Mimo że publikacja ma charakter naukowy, jest przystępna dla szerszego kręgu odbiorców, a sposób przedstawienia problemu wręcz zachęca, aby na tej podstawie przygotować film lub spektakl teatralny poświęcony temu zagadnieniu.

W 1996 r. Adam Basak przeszedł na emeryturę, jednak nadal publikował rozprawy naukowe. W ten sposób kończył prace podjęte w latach poprzednich. Jego dorobek naukowy to ponad 100 publikacji. Zmarł 25 lutego 2025 r. Pochowany został na cmentarzu przy ul. Bujwida we Wrocławiu.

Bibliografia / References

- Adam Jerzy Basak, [w:] *Katalog Żołnierzy Wyklętych. Lista Wyklętych.pl*, listawyklętych.pl/katalog/basak-adam-jerzy (data dostępu: 8.12.2025).
- Archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego, *Basak Adam* (teczka osobowa), Sygn. AU – 224/1883, k. 1-301.
- Basak A., *Argument etnograficzny przy rozstrzygnięciu sprawy granicy polsko-niemieckiej na konferencji pokojowej w Paryżu w 1919 roku*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1968, nr 4.
- Basak A., *Buchenwaldzki dylemat Moskwy i jego polityczno-doktrynalne tło*, „Studia nad Autorytaryzmem i Totalitaryzmem” 2012, t. 34, nr 4.
- Basak A., *Byli więźniowie w ogniu krzyżowych pytań. Uwagi na marginesie procesów przed amerykańskim Trybunałem Wojskowym w Dachau*, [w:] *Polska leży na Zachodzie. Studia z dziejów Polski i Europy dedykowane Pani Profesor Teresie Kulak*, red. W. Wrzesiński, M. Masnyk, K. Kawalec, Toruń 2011.
- Basak A., *Decisions of the United Nations Organs in the Judgments and Options of the International Court of Justice*, Wrocław 1969.
- Basak A., *Granica na Odrze i Nysie w świetle umów międzynarodowych z okresu II wojny światowej*, „Studencki Przegląd Historyczny” 1960, nr 2.
- Basak A., *Historia pewnej mistyfikacji. Zbrodnia katyńska przed Trybunałem Norymberskim*, Wrocław 1993.
- Basak A., *Konrad Morgen i początek śledztwa w sprawie nadużyć w SS*, [w:] *Śląsk, Polska, Niemcy na przestrzeni wieków. Studia historyczne ofiarowane profesorowi Mieczysławowi Paterowi w osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. T. Kulak, Toruń 2008.
- Basak A., *Odpowiedzialność za deportacje i stosowanie pracy przymusowej w wyrokach trybunałów norymberskich*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 1975, T. II.
- Basak A., *Problem ludobójstwa „kulturalnego” a spór polsko-rosyjski o kwalifikację prawną zbrodni katyńskiej*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 2009, nr 2-3.
- Basak A., *Stanowisko państw afro-azjatyckich wobec Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” 1970, no 125 „Prawo” XXXII.

- Basak A., *Stosunek Rosji radzieckiej do prawa międzynarodowego w latach 1917-1924. Z badań nad wpływem i znaczeniem rewolucji rosyjskich 1917 roku dla ziem polskich*, red. H. Zieliński, Wrocław 1968.
- Basak A., *Załogi hitlerowskich obozów koncentracyjnych przed amerykańskim trybunałem w Dachau*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2002, T. XXV.
- Basak A., *Załogi hitlerowskich obozów koncentracyjnych przed amerykańskim trybunałem w Dachau (cz. II)*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2003, T. XXVI.
- Basak A., *Załogi hitlerowskich obozów koncentracyjnych przed amerykańskim trybunałem w Dachau (cz. III)*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2004, T. XXVII.
- Basak A., *Załogi hitlerowskich obozów koncentracyjnych przed amerykańskim trybunałem w Dachau (cz. IV)*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2005, T. XXVIII.
- Basak A., *Załogi hitlerowskich obozów koncentracyjnych przed amerykańskim trybunałem w Dachau (cz. V)*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2007, T. XXIX.
- Basak A., *Zbrodnie na mieszkańcach terenów okupowanych. Podstawy karania w świetle wyroków amerykańskich i brytyjskich trybunałów wojskowych (1945-1947)*, „Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2009, T. XXXI.
- Davies N., *Wielka Brytania a plebiscyt cieszyński*, „Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka” 1972, nr 1.
- Dekret Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 23 września 1944 r. Kodeks Karny Wojska Polskiego*, Dz.U. 1944, Nr 6, Poz. 27.
- Olejniczak M., *Basak Adam Jerzy*, [w:] *Encyklopedia Solidarności*, encysol.pl/es/encyklopedia/biogramy/15047,Basak-Adam-Jerzy.html (data dostępu: 8.12.2025).
- Szlanta P., *„Nasza przyszłość leży na morzu”. Wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania rozbudowy floty niemieckiej w latach 1898-1912*, „Studia Maritima” 2017, vol. XXX.
- Wybór tekstów źródłowych do historii powszechnej po II wojnie światowej, t. 1 1945-1955, Część 1*, oprac. A. Basak, T. Marczał, Wrocław 1989.
- Wybór tekstów źródłowych do historii powszechnej po II wojnie światowej, t. 1 1945-1955, Część 2*, oprac. A. Basak, T. Marczał, Wrocław 1989.